

บทบาทหน้าที่ของสัตว์ในบทกลอนญี่ปุ่น เฮียะกุนินอิฉิมุ

อรรถยา สุวรรณระดา*
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อ

เฮียะกุนินอิฉิมุ (百人一首) เป็นหนังสือรวมบทกลอนญี่ปุ่นซึ่งเรียบเรียงขึ้นราว ค.ศ. 1235 โดยฟูจิวะระ โนะ ซะตะอิเอะ (藤原定家) หรือที่มักเรียกกันว่า เทะอิเกะ เทะอิเกะ ได้คัดเลือกบทกลอนของกวีที่มีชื่อเสียงจำนวน 100 คน โดยเอามาคนละบท กวีเหล่านี้มีชีวิตอยู่ตั้งแต่สมัยศตวรรษที่ 7 จนถึงต้นศตวรรษที่ 13 เฮียะกุนินอิฉิมุ ได้รับการยกย่องให้เป็นคู่มือขั้นต้นในการแต่งบทกลอนทั้งกะ (短歌) ของญี่ปุ่น และยังเป็นที่ยุติกันแพร่หลายเนื่องจากบทกลอนใน เฮียะกุนินอิฉิมุ ได้ปรากฏอยู่บนไฟคะรุตะ (歌留多) ของญี่ปุ่นด้วย

บทกลอนใน เฮียะกุนินอิฉิมุ มีสัตว์หลายชนิดปรากฏอยู่ บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของสัตว์ที่ปรากฏอยู่ในบทกลอน เฮียะกุนินอิฉิมุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้สัตว์เพื่อสื่ออารมณ์ความรู้สึก จากการศึกษาพบว่า สัตว์ในบทกลอน เฮียะกุนินอิฉิมุ ถูกใช้เพื่อสื่อถึงสิ่งต่างๆ เช่น อารมณ์ความรู้สึกของกวี ตำนานโบราณ หรือใช้ช่วยสื่อภาพในความเปรียบ นอกจากนี้เสียงร้องของสัตว์ที่ปรากฏในบทกลอน เฮียะกุนินอิฉิมุ ยังช่วยสื่ออารมณ์อันเศร้าสร้อยหรือความเจ็บเหงาเปล่าเปลี่ยวของกวีด้วย

คำสำคัญ

กลอนญี่ปุ่น, เฮียะกุนินอิฉิมุ, ฟูจิวะระ โนะ เทะอิเกะ, สัตว์ในวรรณกรรม

* รองศาสตราจารย์ ดร.อรรถยา สุวรรณระดา, ที่อยู่ติดต่อได้ : สาขาวิชาภาษาญี่ปุ่น ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนนพญาไท กรุงเทพฯ 10330, e-mail : attaya_s@hotmail.com

The Role of Animals in Japanese Poems in Hyakunin'isshu

Attaya Suwanrada*
Faculty of Arts, Chulalongkorn University

Abstract

Hyakunin'isshu is a classical Japanese anthology edited in 1235 by Fujiwara no Sadaie, usually called as Teika. Teika selected one hundred Japanese poems composed by one hundred famous poets, one poem each. These poets were alive between the 7th -13th century. *Hyakunin'isshu* is admired to be a fundamental textbook for composing Japanese Tanka and is also well-known since the poems in *Hyakunin'isshu* appear on Japanese cards, Karuta.

Many kinds of animals appear in *Hyakunin'isshu*. This article aims to study the role of animals in *Hyakunin'isshu* especially using animal to express emotion or feelings. The research finds that animals in *Hyakunin'isshu* are used to express many things such as the poets' emotion, old tales and also help accentuate image in figurative expression. Furthermore, voice of animals in *Hyakunin'isshu* helps to express sadness or loneliness of the poets.

Key words

Japanese poem, *Hyakunin'isshu*, Fujiwara no Teika, animals in literature

* Associate Professor Dr.Attaya Suwanrada , Address : Japanese Section, Department of Eastern Languages, Faculty of Arts, Chulalongkorn University, Phayathai Road, Bangkok 10330 , e-mail : attaya_s@hotmail.com

1. บทนำ

เฮียะกุนินอิฉิมุ (百人一首) เป็นหนังสือรวมบทกลอนญี่ปุ่นซึ่งรวบรวมขึ้นในช่วงต้นสมัยคะมะกุระราว ค.ศ. 1235 โดยฟูจิวะระ โนะ ซะตะอิเอะ (藤原定家) หรือที่มักเรียกกันว่า เทะอิกะ เทะอิกะได้คัดเลือกบทกลอนของกวีที่มีชื่อเสียงจำนวน 100 คนโดยเอามาคนละบท คำว่า “เฮียะกุนิน” (百人) หมายถึง หนึ่งร้อยคน และ “อิฉิมุ” (一首) หมายถึง หนึ่งบท กวีเหล่านี้ได้แก่กวีที่มีชีวิตอยู่ตั้งแต่สมัยศตวรรษที่ 7 จนถึงต้นศตวรรษที่ 13 เทะอิกะได้คัดเลือกบทกลอนเหล่านี้มาจากหนังสือรวมกลอนที่มีชื่อเสียงอื่นๆ ที่รวบรวมกลอนเหล่านี้ไว้ กลอนใน *เฮียะกุนินอิฉิมุ* เป็นบทกลอนประเภททั้งกะ (短歌) กล่าวคือ บทหนึ่งจะมี 5 วรรค จำนวนพยางค์ในแต่ละวรรคคือ 5 7 5 7 7 รวมเป็น 31 พยางค์ *เฮียะกุนินอิฉิมุ* ได้รับการยกย่องให้เป็นคู่มือขั้นต้นในการแต่งบทกลอนทั้งกะ (短歌) ของญี่ปุ่น นอกจากนี้กลอนใน *เฮียะกุนินอิฉิมุ* ยังเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายเนื่องจากปรากฏอยู่บนไผ่คะรุตะ (歌留多) ของญี่ปุ่นด้วย บทกลอนใน *เฮียะกุนินอิฉิมุ* มีสัตว์ปรากฏอยู่หลายบท ในวรรณกรรมญี่ปุ่นสัตว์มักถูกใช้เพื่อสื่อถึงสิ่งอื่นๆ บางก็ใช้เป็นสัญลักษณ์แสดงอารมณ์ความรู้สึกหรือสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น นกอุซุอิชิ (鶯) เป็นสัญลักษณ์แห่งฤดูใบไม้ผลิ และแสดงถึงความสดชื่นรื่นเริง สัตว์เลื้อยคลานหรือแมลงมักสื่อถึงอันตรายหรือความไม่สงบสุข เป็นต้น เสียงร้องของสัตว์ก็ช่วยเสริมอารมณ์ความรู้สึกหรือเสริมบรรยากาศของฉากนั้นๆ ด้วย ดังนั้นสัตว์ที่

ปรากฏอยู่ในบทกลอน *เฮียะกุนินอิฉิมุ* นอกจากจะถูกเอ่ยถึงเพื่อบรรยายภาพหรือบรรยากาศในกลอนแล้ว ก็น่าจะใช้ในการสื่ออารมณ์ความรู้สึกของกวีหรือสื่อถึงสิ่งอื่นๆ ด้วย อีกทั้งลักษณะแนวทางการกลอนที่เทะอิกะผู้เรียบเรียง *เฮียะกุนินอิฉิมุ* นิยมใช้ก็มักจะเป็นลักษณะของกลอนที่แฝงไว้ด้วยอารมณ์ความรู้สึกอันลึกซึ้งหรือที่เรียกกันว่า อูฉิน (有心) ดังนั้นจึงเป็นไปได้อย่างมากว่าในบทกลอน *เฮียะกุนินอิฉิมุ* ที่มีสัตว์ปรากฏอยู่ ก็น่าจะมีการใช้สัตว์เพื่อช่วยสื่ออารมณ์ความรู้สึกหรือสื่อถึงสิ่งอื่นๆ ผู้วิจัยจึงเห็นว่าประเด็นดังกล่าวเป็นหัวข้อที่น่าหยิบยกขึ้นมาศึกษา ซึ่งจะเป็นประโยชน์ช่วยให้เข้าใจเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของสตรีในวรรณกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้สัตว์เพื่อสื่อถึงสิ่งต่างๆ ในกลอนญี่ปุ่น

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อวิเคราะห์เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของสัตว์ที่ปรากฏอยู่ในบทกลอน *เฮียะกุนินอิฉิมุ* โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้สัตว์เพื่อสื่อถึงอารมณ์ความรู้สึก

3. ขอบเขตและวิธีวิจัย

วิเคราะห์บทกลอนใน *เฮียะกุนินอิฉิมุ* ที่มีสัตว์ปรากฏอยู่รวมจำนวน 9 บท โดยมุ่งเน้นเรื่องการใช้สัตว์เพื่อสื่อถึงสิ่งต่างๆ เช่น อารมณ์ความรู้สึกของกวี เป็นต้น โดยจะวิเคราะห์เนื้อหาบทกลอนและเทคนิคการประพันธ์ที่กวีใช้ พร้อมทั้งอ้างอิง

² จอมพล ป. พิบูลสงคราม อยู่ในตำแหน่งนายกรัฐมนตรี 2 สมัยคือ สมัยที่ 1 ตั้งแต่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2481-1 สิงหาคม พ.ศ. 2487 และสมัยที่ 2 ตั้งแต่ 8 เมษายน พ.ศ. 2491 - 16 กันยายน พ.ศ. 2500 ขอบเขตการศึกษาของบทความนี้จำกัดอยู่เพียงสมัยที่ 1 เท่านั้น

³ รายละเอียดดูใน โยชิกาวา (2538: น.144-152)

ข้อมูลที่เกี่ยวข้องมาประกอบการวิเคราะห์เพื่อหาข้อสรุป

4. สมมติฐาน

4.1 สัตว์ที่ปรากฏอยู่ในบทกลอน *เฮียะกุนินอิฉิมุ* ถูกใช้เพื่อสื่อถึงสิ่งต่างๆ เช่น อารมณ์ความรู้สึกของกวี ตำนานเรื่องเล่า หรือสื่อให้เห็นภาพในความเปรียบ

4.2 เสียงร้องของสัตว์ที่ปรากฏในบทกลอน *เฮียะกุนินอิฉิมุ* สื่ออารมณ์อันเศร้าสร้อยหรือความเจ็บเหงาเปล่าเปลี่ยวของกวี

5. ระบบถอดอักษร ต้นฉบับวรรณกรรมที่ใช้ และคำแปลกลอน

บทความนี้ใช้ระบบถอดอักษรภาษาญี่ปุ่นซึ่งเป็นผลงานวิจัยใน พ.ศ. 2530 ของอาจารย์สาขาวิชาภาษาญี่ปุ่น ได้แก่ ผศ.ดร.กัลยาณี สีสสุวรรณ ผศ.สุชาติ สัตยพงศ์ ผศ.เสาวลักษณ์ สุริยะวงศ์ไพศาล (ปัจจุบันคือ รศ.ดร.สิริมนพร สุริยะวงศ์ไพศาล) อาจารย์ภาควิชาภาษาศาสตร์ คือ ผศ.ดร.สุดาพร ลักษณะียนาวิน และอาจารย์ภาควิชาภาษาไทยคือ ผศ.ดุชนิพร ชานิโรคคานต์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำหรับคำที่นิยมใช้กันแพร่หลายแล้ว เช่น ชิโกะกุ นารา เออัน เป็นต้นนั้น จะคงใช้ตามความนิยมเดิม

ต้นฉบับกลอน *เฮียะกุนินอิฉิมุ* ที่อ้างอิงไว้ในบทความนี้มาจากฉบับของสำนักพิมพ์โคดันฉะ (講談社) ซึ่งได้ตีพิมพ์ไว้เมื่อ ค.ศ. 2002 ส่วนคำแปลกลอนในบทความนี้หยิบยกมาจากหนังสือ *เรียนรู้ 100 บทกวีญี่ปุ่นโบราณ* ของผู้วิจัยเอง ซึ่งในนั้นผู้วิจัยได้แปลกลอนทั้ง 100 บทใน *เฮียะกุนินอิฉิมุ* พร้อมทั้งอธิบายความหมายเอาไว้แล้ว โดยจะเป็นการแปลกลอนแบบถอดความ

(กลอนญี่ปุ่นไม่สามารถแปลแบบวรรคต่อวรรคได้ เนื่องจากต้องรวมคำในแต่ละวรรคเข้าด้วยกันจึงจะเข้าใจความสมบูรณ์และส่วนมากมักมีความหมายแฝงแทรกอยู่ในกลอน) ในบทความวิจัยนี้จึงขอใช้คำแปลกลอนและคำอธิบายบางส่วนจากหนังสือเล่มดังกล่าวมาใช้ประกอบไว้ในที่นี้ด้วย สำหรับชื่อเทคนิคการประพันธ์ต่างๆ ที่แปลเป็นภาษาไทยในบทความนี้นั้นเป็นคำที่ผู้วิจัยกำหนดขึ้นเองเพื่อให้ผู้อ่านสามารถจำและเข้าใจได้ง่ายกว่าการเรียกชื่อทับศัพท์ (ยังไม่มีการบัญญัติศัพท์ภาษาไทยเรียกชื่อเทคนิคการประพันธ์เหล่านี้มาก่อน) โดยผู้วิจัยได้กำหนดใช้คำเหล่านี้ในหนังสือเล่มดังกล่าวของผู้วิจัยมาแล้ว จึงขอนำมาใช้ในบทความนี้ด้วย

6. บทวิเคราะห์

บทกลอนใน *เฮียะกุนินอิฉิมุ* ที่มีการกล่าวถึงสัตว์ไว้ในกลอนมีจำนวนทั้งสิ้น 9 บท ได้แก่ บทที่ 3 5 6 8 62 78 81 83 และ 91 หากจำแนกบทกลอนทั้ง 9 บทนี้ตามชนิดของสัตว์ที่ปรากฏในกลอนจะแบ่งได้เป็น 4 ชนิด ได้แก่ บทกลอนที่กล่าวถึงนก 4 บท กวาง 3 บท ไก่ 1 บท และจิ้งหรีด 1 บท ในที่นี้จะขอวิเคราะห์โดยจำแนกตามชนิดของสัตว์ดังที่กล่าวไปนี้

6.1 นก

ใน *เฮียะกุนินอิฉิมุ* มีกลอนที่กล่าวถึงนกอยู่ 4 บท ได้แก่ กลอนบทที่ 3 6 78 และ 81 ซึ่งนับว่ามีจำนวนกลอนมากที่สุดเมื่อเทียบกับสัตว์ชนิดอื่น

6.1.1 กลอนบทที่ 3

あしびきの 山鳥の尾の しだり尾の
ながながし夜を ひとりかも寝む

柿本人麻呂

ฉันจะต้องนอนคนเดียวในค่ำคืนที่ยาวนานดุจตั้ง
ความยาวของหางนกป่าที่ห้อยย้อยลงมากระนั้นหรือ
คะคิโนะโมะโตะ โนะ อิโตะมะโระ

ผู้แต่งกลอนบทนี้คือ คะคิโนะโมะโตะ โนะ อิโตะมะโระ (柿本人麻呂) กวีเอกในสมัยนารามีชีวิตอยู่ในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 7 จนถึงต้นศตวรรษที่ 8 อิโตะมะโระเป็นกวีในราชสำนักสมัยจักรพรรดิเงอิโต¹ และสมัยจักรพรรดิมมมู² ไม่ทราบประวัติที่แน่ชัด ทราบแต่เพียงว่าในบั้นปลายชีวิต เขาได้ไปรับราชการประจำอยู่ต่างเมืองและได้เสียชีวิตลงบริเวณแถบจังหวัดชิมิเนะ (島根県) ในปัจจุบัน กลอนของเขาหลายบทถูกรวบรวมไว้ในหนังสือรวมกลอนหลายเล่ม เช่น มันโยฉุ (万葉集)³ เป็นต้น นอกจากกลอนญี่ปุ่นประเภททั้งกะแล้ว ยังเชี่ยวชาญด้านการแต่งกลอนยาวอีกด้วย

ที่มาของกลอนบทนี้มาจากกลอนบทที่ 778 ในหนังสือรวมกลอน ฌูอิวะกะฉุ (拾遺和歌集)⁴ หมวดความรัก กลอนบทนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือรวมกลอน มันโยฉุ ด้วย แต่ใน มันโยฉุ เขียนไว้ว่าไม่ทราบผู้แต่ง ส่วนใน ฌูอิวะกะฉุ กลับระบุว่าเป็นกลอนของอิโตะมะโระ กลอนบทนี้แสดงถึงความโศกเศร้าอ้างว้างที่ไม่อาจจะพบกับคนรัก

ได้ ต้องนอนอยู่คนเดียวในค่ำคืนอันยาวนานในฤดูใบไม้ร่วง คำว่า *あしびきの* ในวรรคแรกเป็นคำประดับหน้า (枕詞 มะกุระโกะโตะบะ)⁵ ของคำว่า *山* (ภูเขา) ในวรรคที่ 2 ข้อความในสามวรรคแรกคือ *あしびきの 山鳥の尾の しだり尾の* (หางนกป่าที่ห้อยย้อยลงมา) เป็นกลุ่มคำขยายนำ (序詞 โวะโกะโตะบะ)⁶ ของคำว่า *ながきながし* (ยาวนาน) ในวรรคที่ 4 กล่าวคือช่วยขยายความหมายให้เกิดภาพพจน์ว่า “ยาวดุจตั้งหางนกป่าที่ห้อยย้อยลงมา” โดยเป็นการเปรียบระยะเวลาที่ยาวนานของค่ำคืนที่ต้องนอนคนเดียว กับความยาวของหางนกป่า คำว่า *長い夜* (ค่ำคืนที่ยาวนาน) นั้นในกลอนญี่ปุ่นมักใช้เป็นคำที่บ่งชี้ถึงฤดูใบไม้ร่วง ซึ่งช่วงเวลากลางคืนจะยาวนานกว่าปกติ

นกป่า (山鳥) ในที่นี้เป็นนกที่มีลักษณะคล้ายกับไก่ หางและปีกค่อนข้างยาวคล้ายปล้องไม้ไผ่ ตัวผู้หางจะยาวกว่าตัวเมียและมีลวดลายเด่นกว่า เป็นนกที่พบเฉพาะในญี่ปุ่นบริเวณเกาะฮอนชู ชิโกกุ และคิวชู เพศผู้และเพศเมียจะอยู่ร่วมกันในตอนกลางวัน แต่พอตกกลางคืนจะแยกกันนอน อยู่คนละที่โดยจะบินแยกไปอยู่คนละหุบเขา จึงมักใช้เปรียบกับสามีภรรยาหรือคู่รักที่ต้องแยกกันอยู่ หรือการนอนคนเดียว นกป่าในกลอนบทนี้จึงสื่ออารมณ์อ้างว้างของกวีที่ต้องนอนคนเดียวในค่ำคืนอันยาวนานของฤดูใบไม้ร่วง

¹ จักรพรรดิองค์ที่ 41 ของญี่ปุ่น ครองราชย์ช่วง ค.ศ. 686-697
² จักรพรรดิองค์ที่ 42 ของญี่ปุ่น ครองราชย์ช่วง ค.ศ. 697-707
³ หนังสือรวมบทกลอนญี่ปุ่นที่เก่าแก่ที่สุด บทกลอนใน *มันโยฉุ* ถูกรวบรวมและกลั่นกรองมาเป็นเวลานานจนกระทั่งเสร็จสมบูรณ์ในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 8 ในสมัยของผู้เรียบเรียงคนสุดท้ายคือ โอโตะโมะ โนะ ยะกะโมะชิ (大伴家持)
⁴ หนังสือรวมบทกลอนญี่ปุ่นลำดับที่ 3 ที่จักรพรรดิญี่ปุ่นมีพระบรมราชโองการให้รวบรวมขึ้น สันนิษฐานกันว่าผู้เรียบเรียงคือจักรพรรดิคะสึ (花山法皇) หรือไม่กี่อาจจะเป็นฟูจิวะระ โนะ คินโต (藤原公任) เรียบเรียงเสร็จในช่วงระหว่าง ค.ศ. 1005-1007 ในรัชสมัยของจักรพรรดิอิชิโจ (一条天皇)
⁵ คำประดับหน้า (枕詞 มะกุระโกะโตะบะ) คือ การนำคำหรือวลีที่มีจำนวน 5 พยางค์ซึ่งได้มีการกำหนดเอาไว้แน่นอนมาวางไว้ข้างหน้าคำหรือวลีใดๆ ในกลอนโดยมีจุดประสงค์เพื่อประดับกลอนให้ไพเราะสวยงามและช่วยในการขยายความหมายในกลอน
⁶ กลุ่มคำขยายนำ (序詞 โวะโกะโตะบะ) คือ การนำกลุ่มคำหรือวลีหนึ่งๆ โดยไม่ได้จำกัดความยาวมากล่าวนำคำหรือหรือวลีใดๆ ในกลอนเพื่อขยายภาพพจน์ของคำหรือวลีนั้นๆ

6.1.2 กลอนบทที่ 6

かささぎの 渡せる橋に 置く霜の
白きを見れば 夜ぞ更

中納言家持

สะพานแห่งสวรรค์ซึ่งนกคะชะชะงิสยายปีกเป็น
สะพานให้ทอดข้าม เมื่อเห็นสีขาวของน้ำค้างแข็งที่
เกาะอยู่บนบันได(สะพาน)ก็ทำให้ตระหนักว่าเป็น
ยามดึกแล้ว

ขุนนางตำแหน่งขุนงน ยะกะโมะชิ

ผู้แต่งกลอนคือ โอโตะโมะ โนะ ยะกะโมะ
ชิ (大伴家持) มีชีวิตอยู่ช่วง ค.ศ. 717-785 เป็น
ขุนนางตำแหน่งขุนงน (中納言) เป็นบุตรของ
โอโตะโมะ โนะ ทะบิโตะ (大伴旅人) บทกลอน
ของเขามีลักษณะละเอียดอ่อนและมักใช้เทคนิค
และไหวพริบ ลักษณะเช่นนี้ได้ส่งอิทธิพลต่อมายัง
กลอนสมัยเฮอันด้วย ยะกะโมะชิมีชื่อเสียงในฐานะ
ผู้เรียบเรียงหนังสือรวมกลอน *มันโยฉู* (万葉
集) แต่กลอนบทนี้ของเขากลับไม่ปรากฏอยู่ใน *มัน
โยฉู* ใดๆ ที่ใน *มันโยฉู* มีกลอนของเขารวบรวม
อยู่หลายบท จึงยังเป็นที่สงสัยกันว่ากลอนบทนี้เป็น
ของยะกะโมะชิจริงหรือไม่

กลอนบทนี้ทะเลาะคัดเลือกลงมาจากกลอน
บทที่ 620 ในหนังสือรวมกลอน *ฉิงโกะกิงวะกะฉู*
(新古今和歌集)⁷ หมวดฤดูหนาว กลอนบท
นี้ใช้เทคนิคการมองเหมือน (見立て มิเตะเตะ)⁸

คือมองเห็นบันไดพระราชวังเป็นสะพานคะชะชะงิ
แห่งสรวงสวรรค์ คะชะชะงิเป็นชื่อนกชนิดหนึ่ง
ตามตำนานทะนะบะตะของจีนนั้น นกคะชะชะงิได้
สยายปีกกลายเป็นสะพานทอดข้ามแม่น้ำแห่งสรวง
สวรรค์ (ทางช้างเผือก) เพื่อให้สาวทอผ้าและหนุ่ม
เลี้ยงวัวได้มาเจอกัน ส่วนญี่ปุ่นั้นในกลอนญี่ปุ่น
ต้นสมัยเฮอันมักจะมองเปรียบวังหลวงเป็นสรวงสวรรค์
และเปรียบบันได (สะพาน) วังหลวงกับปีกนกคะ
ชะชะงิที่สยายเป็นสะพานในตำนาน และในกลอน
ญี่ปุ่นสมัยคะมะกุระมักกล่าวโยงสะพานคะชะชะงิ
แห่งสรวงสวรรค์กับน้ำค้างแข็งในฤดูหนาว (อะริ
โยะฉิ ทะโมะทซุ, 2002:37) นอกจากนี้สะพาน
คะชะชะงิยังใช้ในความหมายว่าเป็นสะพานใน
จินตนาการที่เชื่อมความสัมพันธ์ของชายหญิงด้วย
(โฮมิตะนิ เทะรุโกะ, 2007:56)

ในกลอนบทนี้คำว่า 橋 ในวรรคที่ 2 อาจ
จะหมายถึง สะพาน (橋) หรือหมายถึง บันได
(階) ก็ได้ การใช้คำซ้อนทับพ้องเสียงนี้⁹ ช่วยทำให้
เทคนิคการมองเหมือนที่ใช้ในกลอนบทนี้เกิดขึ้น
ได้ กลอนบทนี้จึงเป็นการบรรยายภาพคำคืนในฤดู
หนาวที่มีน้ำค้างแข็งเกาะอยู่บนบันไดพระราชวัง
โดยซ้อนทับกับภาพในจินตนาการคือภาพสะพาน
คะชะชะงิแห่งสรวงสวรรค์ น้ำค้างแข็ง (霜) จะ
เกิดขึ้นเฉพาะในช่วงตกดึกจนถึงก่อนรุ่งสาง สีขาว
ของน้ำค้างแข็งนอกจากจะสื่อถึงความหนาวเหน็บ
ในฤดูหนาวแล้ว ยังเป็นสิ่งช่วยบ่งชี้เวลายามดึกด้วย
ภาพน้ำค้างแข็งสีขาวในฤดูหนาวนี้แม้จะดูงดงามแต่
ก็แฝงอารมณ์ความรู้สึกอันเปลี่ยวเหงาเศร้าสร้อย
เอาไว้ด้วย

⁷ หนังสือรวมบทกลอนญี่ปุ่นลำดับที่ 8 ที่จักรพรรดิญี่ปุ่นมีพระบรมราชโองการให้รวบรวมขึ้น อดีตจักรพรรดิโกะโตะบะ (後鳥羽院) โปรด
เกล้าฯ ให้กว 6 คนซึ่งมีฟูจิระระ โนะ ชะคะอิเอะ (藤原定家) เป็นผู้นำเรียบเรียงขึ้นในปี ค.ศ. 1201 ในรัชสมัยของจักรพรรดิทซุชิมิยะโกะ
(土御門天皇)

⁸ การมองเหมือน (見立て มิเตะเตะ) คือ การเปรียบสิ่งหนึ่งที่สยายตามองเห็นว่ามีรูปร่างลักษณะเหมือนกับอีกสิ่งหนึ่งจนชวนให้มองเห็นผิดเป็น
สิ่งนั้น หรือการมองโดยยึดถือสิ่งหนึ่งว่าเป็นอีกสิ่งหนึ่ง

⁹ คำซ้อนทับพ้องเสียง (掛詞 คะกะโกะโตะบะ) คือ คำในกลอนที่ซ้อนทับกันอยู่โดยเป็นคำพ้องเสียงกันจึงตีความได้ 2 ความหมาย

คะซะซะจิ (鶺鴒) เป็นนกจำพวกเดียวกับกาแต่มีขนาดเล็กกว่า มีลำตัวสีดำ แต่ช่วงอกลงไปถึงหน้าท้องจะมีสีขาว มีหางสีดำยาว ในกลอนบทนี้กวีใช้นกคะซะซะจิสื่อถึงสะพานทอดข้ามแม่น้ำแห่งสรรพวรรคในตำนาน โดยใช้กล่าวโยงกับภาพน้ำค้างแข็งที่เกาะตามบันไดพระราชวัง เป็นการบรรยายภาพทิวทัศน์อันงดงามราวสรรพวรรคของพระราชวังในฤดูหนาว และยังสื่อถึงความสมหวังในรักตามตำนานทะเลนะบะตะที่นกคะซะซะจิได้สยายปีกทอดเป็นสะพานให้ชายเลี้ยงวัวและหญิงทอผ้าได้มาพบกันปีละครั้งอีกด้วย กวีใช้นกคะซะซะจิสื่อถึงตำนานความรักอันงดงามแต่เศร้าสร้อยนี้ และในอีกทางหนึ่งก็ใช้นกคะซะซะจิสื่อถึงภาพพระราชวังฤดูหนาวที่งดงามแต่แฝงความเศร้าสร้อยด้วยเช่นกัน แสดงให้เห็นถึงความสามารถของกวีได้เป็นอย่างดี

6.1.3 กลอนบทที่ 78

淡路島かよふ千鳥のなく声に 幾夜
寝覚めぬ 須磨の関守

源兼昌

ก็คืนกันที่ทหารเฝ้าด่านซุมะต้องตื่นขึ้นมาเพราะเสียงร้องของนกชิโตะริที่บินมาจากเกาะอะวะจิ

มินะโมะโตะ โนะ คะเนะมะซะ

ผู้แต่งกลอนคือ มินะโมะโตะ โนะ คะเนะมะซะ (源兼昌) มีชีวิตอยู่ช่วงต้นศตวรรษที่ 12 เป็นบุตรของ มินะโมะโตะ โนะ โทะมิซุเกะ (源俊輔) ไม่ทราบประวัติความเป็นมาที่แน่ชัด คะเนะมะซะมีชื่อเข้าร่วมการแข่งขันประชันกลอนหลายครั้ง เช่น การแข่งขันประชันกลอนซุมิโยะมิในปี ค.ศ. 1128 เป็นต้น

ที่มาของกลอนบทนี้คือ กลอนบทที่ 270 ในหนังสือรวมกลอน คินโยวะกะงุ (金葉和歌集)¹⁰ หมวดฤดูหนาว กลอนบทนี้เป็นกลอนที่แต่งขึ้นในหัวข้อ “นกชิโตะริที่ทางผ่านด่าน” (関道千鳥) ในสมัยที่คะเนะมะซะมีชีวิตอยู่ ด่านซุมะ (須磨の関守) ได้ถูกยกเลิกไปแล้ว ในฤดูหนาวคนที่เดินทางผ่านเส้นทางนี้ในตอนกลางคืนก็จะได้ยินเสียงร้องของนกชิโตะริที่บินมาจากเกาะอะวะจิ (淡路島) ซึ่งอยู่ฝั่งตรงข้าม เกาะอะวะจิเป็นเกาะที่อยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองซุมะ (須磨) ในจังหวัดเฮียวโงะ กลอนบทนี้ตัดจบประโยคที่วรรคที่ 4 คือจบด้วยคำกริยา 寝覚めぬ (ตื่นขึ้นมา) ส่วนวรรคสุดท้ายคือ 須磨の関守 (ทหารเฝ้าด่านซุมะ) นั้น ตามหลักไวยากรณ์แล้วต้องอยู่ก่อนหน้าวรรคที่ 4 แต่ในที่นี้กวีใช้เทคนิคการสลับตำแหน่ง (倒置法 โทชิโฮ)¹¹ โดยเอามาไว้ข้างท้ายแทน เพื่อเป็นการทิ้งท้ายกลอนด้วยภาพทหารเฝ้าด่านซุมะ

นกชิโตะริ (千鳥) เป็นนกขนาดเล็กอาศัยอยู่บริเวณชายฝั่งทะเล มักบินรวมกลุ่มกันเป็นฝูง นกชิโตะริมักถูกกล่าวถึงในกลอนที่บรรยาย

¹⁰ หนังสือรวมบทกลอนญี่ปุ่นลำดับที่ 5 ที่จักรพรรดิญี่ปุ่นมีพระบรมราชโองการให้รวบรวมขึ้น อดีตจักรพรรดิมิระกะวะ (白河法皇) โปรดเกล้าฯ ให้ มินะโมะโตะ โนะ โทะมิซุเกะ (源俊輔) เป็นผู้เรียบเรียงใน ค.ศ. 1124 ในรัชสมัยของจักรพรรดิซุโตะกุ (崇徳天皇)

¹¹ การสลับตำแหน่ง (倒置法 โทชิโฮ) คือ การสลับตำแหน่งคำหรือวลีในกลอน เช่น สลับตำแหน่งประธานกับภาคแสดง เป็นต้น เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกสะดุดใจต่อกลอนนั้น

ทิวทัศน์ชายฝั่งทะเลในฤดูหนาว เสียงร้องหาคู่หรือหาพวกพ้องของมันมักถูกใช้เพื่อสื่อถึงความอ้างว้างเดียวดาย กลอนใน *มันโยมู* มักกล่าวถึงเสียงนกชิโตะริว่าชวนให้นึกถึงความหลังครั้งก่อน ในกลอนที่กล่าวถึงนกชิโตะริมักจะกล่าวถึงเมืองซุมะ (須磨) และเมืองอะกะมิ (明石) ซึ่งอยู่ฝั่งตรงข้ามกับเกาะอะวะจิ อย่างเช่น ในวรรณกรรมเรื่อง *เก็นจิโมะโนะซะวะจิ* (源氏物語) ในตอนซุมะก็มีกลอนที่เอ่ยถึงนกชิโตะรินี้ (อะมิโมะโตะ อะซะโอะ, 2007:75) ในสมัยเฮอันเมืองซุมะอยู่ไกลจากเมืองหลวง เป็นเมืองชายทะเลที่เงียบเหงา มองไปไกลๆ ก็เห็นเกาะอะวะจิ เสียงร้องของนกชิโตะริในตอนกลางคืนทำให้นอนไม่หลับและรู้สึกอ้างว้างเดียวดาย ในกลอนบทนี้เสียงร้องของมันชวนให้เกิดความรู้สึกเงียบเหงาเปล่าเปลี่ยว ทำให้หวนนึกถึงสมัยก่อนที่บริเวณนั้นเคยเป็นด่านที่ผู้คนจำนวนมากสัญจรผ่านไปมา

6.1.4 กลอนบทที่ 81

ほととぎす 鳴きつる方を ながむれば
ただ有明の 月ぞ残れる

後徳大寺左大臣

พอมองไปทางที่นกโอะโตะโตะจิซุส่งเสียงร้อง ก็เห็นแต่เพียงพระจันทร์ในยามเช้ามืดเท่านั้น

เสนาบดีฝ่ายซ้ายโอะโตะกุดะอิชิ

ผู้แต่งกลอนคือ ฟุจิวะระ โนะ ซะเนะซะวะจิ (藤原実定) มีชีวิตอยู่ช่วง ค.ศ. 1139-1191 เป็น

บุตรของเสนาบดีฝ่ายขวาฟุจิวะระ โนะ คินโยะมิ (藤原公能) และเป็นลูกพี่ลูกน้องของเทะอิกะ ผู้เรียบเรียง *เฮียะกุนินอิฉิมู* ซะเนะซะวะจิดำรงตำแหน่งเป็นถึงเสนาบดีฝ่ายซ้าย และเป็นกวีที่มีความสามารถในด้านการเล่นเครื่องดนตรีและการร้องบทเพลงโอะมิโย (今様) ชื่อของเขาปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่อง *เฮะอิกะโมะโนะซะวะจิ* (平家物語) และ *ทซุระะสุระงุซะ* (徒然草) ด้วยผลงานหนังสือรวมกลอนของเขาเองคือ *รินกะฉู* (林下集)

ที่มาของกลอนบทนี้คือ กลอนบทที่ 161 ในหนังสือรวมกลอน เช่น *สะวะวะกะฉู* (千載和歌集)¹² หมวดฤดูร้อน เนื้อความ 2 วรรคแรกของกลอน *ほととぎす 鳴きつる方を* เป็นการบรรยายเสียงร้องของนก ส่วน 2 วรรคหลัง *ただ有明の 月ぞ残れる* เปลี่ยนจากการบรรยายเสียงนกมาเป็นการบรรยายภาพของพระจันทร์ในยามเช้ามืด โดยมีวรรคที่ 3 ของกลอน *ながむれば* (เฝ้า) (พอมองไป) คั่นกลางเอาไว้ นกโอะโตะโตะจิซุส่งเสียงร้องแล้วบินจากไป เหลือไว้เพียงภาพของพระจันทร์บนท้องฟ้าในยามเช้า

นกโอะโตะโตะจิซุ (時鳥) เป็นนกที่เป็นสัญลักษณ์ของฤดูร้อน คนญี่ปุ่นสมัยเฮอันนิยมชมชอบนกชนิดนี้มาก โดยจะเฝ้ารอคอยฟังเสียงนกโอะโตะโตะจิซุร้องเป็นครั้งแรกของหน้าร้อน กลอน *มันโยมู* ในสมัยนาราก็มักจะเอ่ยถึงนกโอะโตะโตะจิซุว่าทำให้รู้สึกหวนอาลัยคิดถึงอดีต และมักบรรยายภาพนกโอะโตะโตะจิซุซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของฤดูร้อน คู่กับภาพดอกฟูจิซึ่งเป็นดอกไม้ที่แสดงถึงฤดูใบไม้ผลิ (ยะมะมิตะ คะสุมิ, 2007: 50-51) ตั้งแต่สมัยเฮอันเป็นต้นมา นกโอะโตะโตะจิซุมักถูกใช้เพื่อสื่อถึงฤดูร้อน กลอนบางบทกล่าวถึงเสียงของมัน

¹² หนังสือรวมบทกลอนญี่ปุ่นลำดับที่ 7 ที่จักรพรรดิญี่ปุ่นมีพระบรมราชโองการให้รวบรวมขึ้น อดีจักรพรรดิโกะมิระกะวะ (後白河法皇) โปรดเกล้าฯ ให้ฟุจิวะระ โนะ โทะมินะริ (藤原俊成) เป็นผู้เรียบเรียงขึ้นในปี ค.ศ. 1183 และรวบรวมเสร็จในปี ค.ศ. 1188 ในรัชสมัยของจักรพรรดิโกะโตะบะ

ว่าทำให้อารมณ์รักปั่นป่วน นกโตะโตะโตะจิซุมักจะส่งเสียงร้องในตอนก่อนรุ่งสางขณะที่ท้องฟ้ายังมีต้อย คนที่เฝ้ารอยคอยฟังจึงต้องตื่นแต่เช้าเพื่อรอคอยฟังเสียงร้องนั้น ในกลอนญี่ปุ่นมักหยิบยกนกโตะโตะโตะจิซุมาบรรยายคู่กับภาพพระจันทร์ที่ยังคงอยู่บนท้องฟ้าในยามเช้า กลอนบทนี้ก็แสดงความรู้สึกยินดีที่ได้ยินเสียงร้องของมัน แต่พอหันมองไปก็ไม่พบตัวนกโตะโตะโตะจิซุ เห็นเพียงแต่ภาพพระจันทร์ที่ยังคงอยู่บนท้องฟ้าในยามเช้ามืดของฤดูร้อน ซึ่งแฝงไว้ด้วยความรู้สึกเศร้าเสียดายของกวี

จากกลอนทั้ง 4 บทนี้ สรุปได้ว่า นกที่ปรากฏใน *เฮียะกุนินอิฉิมุ* ถูกใช้เพื่อสื่อถึงสิ่งต่างๆ ได้แก่ นกป่าสื่อให้เห็นภาพในความเปรียบและสื่ออารมณ์อ้างว้างของกวีที่ต้องนอนคนเดียวในค้ำคืนอันยาวนานของฤดูใบไม้ร่วง นกคะซะซะจิสื่อถึงเรื่องราวสะพานแห่งสวรรค์ในตำนานและใช้กล่าวโยงกับภาพน้ำค้างแข็งที่เกาะตามบันไดพระราชวังซึ่งให้อารมณ์ความรู้สึกที่เปลี่ยวเหงาเศร้าสร้อย ส่วนนกชิโตะริและนกโตะโตะโตะจิซุเสียงของมันสื่อถึงความอ้างว้างเปล่าเปลี่ยวและความรู้สึกเศร้าเสียดายของกวี จะเห็นได้ว่า นกที่ปรากฏในบทกลอน *เฮียะกุนินอิฉิมุ* ต่างก็ถูกใช้เพื่อสื่ออารมณ์ความรู้สึกอันเศร้าสร้อยหรือความโดดเดี่ยวเปลี่ยวเหงาในกลอนเช่นเดียวกัน

6.2 กวาง

ใน *เฮียะกุนินอิฉิมุ* มีกลอนที่กล่าวถึงกวางอยู่ 3 บท ได้แก่ กลอนบทที่ 5 8 และ 83

6.2.1 กลอนบทที่ 5

奥山に 紅葉踏み分け 鳴く鹿の 声聞
く時ぞ 秋は悲しき

猿丸大夫

พอได้ยินเสียงร่ำร้องของกวางที่เดินย่ำฝ่าใบเมเปิ้ลที่ร่วงหล่นอยู่ในหุบเขาลึก ก็ชวนให้รู้สึกถึงความอ้างว้างเศร้าสร้อยของฤดูใบไม้ร่วง

ชะรุมะรุตะยู

ผู้แต่งกลอนคือ ชะรุมะรุตะยู (猿丸大夫) มีชีวิตอยู่ช่วงศตวรรษที่ 8 ถึงศตวรรษที่ 9 ไม่ทราบประวัติที่แน่ชัด กลอนบทนี้แท้จริงแล้วในหนังสือรวมกลอน *โคะกิงวะกะฉุ* เขียนไว้ว่าไม่ทราบผู้แต่ง แต่ในหนังสือรวมกลอน *36 ยอดกวี* (三十六人撰) ของฟูจิวะระ โนะ คินโต (藤原公任) ซึ่งได้รวบรวมกลอนบทนี้ไว้ด้วยนั้นได้ใส่ชื่อผู้แต่งว่าเป็น ชะรุมะรุตะยู ตอนที่เทะอิกะคัดเลือกกลอนบทนี้มาจึงใส่ชื่อผู้แต่งกลอนตามนั้น

ที่มาของกลอนบทนี้คือ กลอนบทที่ 215 ในหนังสือรวมกลอน *โคะกิงวะกะฉุ* (古今和歌集)¹³ หมวดฤดูใบไม้ร่วง กลอนบทนี้บรรยายภาพอันงดงามของใบเมเปิ้ลในช่วงปลายฤดูใบไม้ร่วงชวนให้รู้สึกอ้างว้างเศร้าสร้อย เสียงร่ำร้องของกวางตัวผู้ที่เรียกหากวางตัวเมียช่วยเสริมอารมณ์เศร้าของฤดูใบไม้ร่วงอันเป็นลักษณะเด่นของกลอนบทนี้ คำกริยานำของกลอนบทนี้ใน *โคะกิงวะกะฉุ* เขียนไว้

¹³ หนังสือรวมบทกลอนญี่ปุ่นลำดับแรกที่จักรพรรดิญี่ปุ่นทรงมีพระบรมราชโองการให้รวบรวมขึ้น จักรพรรดิคะอิโงะ (醍醐天皇) ทรงโปรดเกล้าฯ ให้กรวี 4 คนโดยมี คิ โนะ ทัซุระยุกิ (紀貫之) เป็นหัวหน้า เรียบเรียงขึ้นใน ค.ศ. 905

ว่า เป็นกลอนที่แต่งขึ้นในงานแข่งขันประชันกลอนที่ดำเนินของเจ้าชายโคะระชะตะ (是貞親王家歌合) งานประชันกลอนนี้จัดขึ้นราวปลายศตวรรษที่ 9 อันเป็นการแสดงให้เห็นว่า ความคิดที่ว่าฤดูใบไม้ร่วงเป็นฤดูแห่งความเศร้าสร้อยนั้นมีมานานตั้งแต่ยุคสมัยนั้นแล้ว

กวาง (鹿) เป็นสัตว์ที่มีชื่อปรากฏอยู่ในวรรณกรรมญี่ปุ่นมาอย่างยาวนาน ใน *โคะจิกิ* ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่เก่าแก่ที่สุดของญี่ปุ่นก็มีกวางปรากฏอยู่บ่อยครั้ง โดยกล่าวถึงกวางว่าเป็นสัตว์รับใช้ของเทพ นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงเรื่องราวที่เทพแปลงร่างเป็นกวางขาวมาปรากฏตัวให้เห็นและยังมีตำนานเกี่ยวกับกวางซึ่งบอกเล่าถึงที่มาของชื่อสถานที่ต่างๆ ของญี่ปุ่นด้วย (ทะมูระ เค็นจิ, 2007:27) ส่วนในกลอนญี่ปุ่นนั้น ตั้งแต่หนังสือรวมกลอน *มันโยชู* ในสมัยนาราเป็นต้นมา ก็มักกล่าวถึงเสียงร้องของกวางอยู่บ่อยครั้ง เสียงของกวางตัวผู้ที่ร้องเรียกหากวางตัวเมียสื่อถึงความคะนองหาภรรยาหรือคนรักซึ่งอยู่ห่างไกล และมักใช้สื่อถึงความเศร้าสร้อยเสียบเหงามของฤดูใบไม้ร่วงด้วย

6.2.2 กลอนบทที่ 8

わが庵は 都のたつみ しかぞ住む 世をうち山と 人はいふなり

喜撰法師

กระท่อมของฉันอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองหลวง ฉันใช้ชีวิตอย่างสงบสุขเช่นนี้(ในที่ซึ่งกวางอาศัยอยู่)บนภูเขาที่ผู้คนเรียกกันว่าภูเขาอุจิ (ภูเขาแห่งความทุกข์ระทม)

พระคิเซ็น

พระคิเซ็น (喜撰法師) มีชีวิตอยู่ช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 9 ไม่ทราบประวัติแน่ชัดทราบเพียงว่าเป็นพระอาศัยอยู่ที่ภูเขาอุจิโดยมีกล่าวถึงไว้ในหนังสือ *มุเมียวโธ* (無名抄) ของคะโมะ โนะ โธเมะอิ (鴨長明) ปัจจุบันมีถ้ำเล็กๆ ชื่อว่าถ้ำคิเซ็นอยู่บนภูเขาอุจิซึ่งเป็นหลักฐานแสดงร่องรอยในอดีตของพระรูปนี้ พระคิเซ็นเป็น 1 ใน 6 กวีเอกของยุคนั้น (六歌仙) ซึ่งได้รับการวิจารณ์โดยคิโนะทังซุระยุกิ (紀貫之) กวีเอกสมัยเฮอันว่า “บทกลอนใช้คำได้ดี แต่ตอนเริ่มต้นและตอนจบของกลอนไม่มีความสอดคล้องกัน เปรียบเสมือนกับการมองดูพระจันทร์ในฤดูใบไม้ร่วงแล้วมีเมฆมาบดบัง” บทกลอนที่หลงเหลือมาถึงปัจจุบันและมีหลักฐานที่แน่ชัดว่าเป็นบทกลอนของพระคิเซ็นมีเพียงกลอนบทนี้เท่านั้น

แหล่งที่มาของกลอนบทนี้คือ กลอนบทที่ 983 ในหนังสือรวมกลอน *โคะกิงวะกะงู* กลอนบทนี้ใช้เทคนิคคำซ้อนทับพ้องเสียง กล่าวคืออาศัยการพ้องเสียงของคำว่า うち ในวรรคที่ 4 ซึ่งเป็นชื่อของภูเขาอุจิ (うち山 หรือ 宇治山) และคำว่า 憂 (ทุกข์ร้อน ขมขื่น) การใช้คำพ้องเสียงของคำทั้งสองในกลอนบทนี้ได้ส่งอิทธิพลต่อวรรณกรรมตั้งแต่มกลางสมัยเฮอันเป็นต้นมา อย่างเช่น ในวรรณกรรมเรื่อง *เก็นจิโมะโนะงะตะริ* เจ้าชายอะชิโนะมิยะ (八宮) ประารถนาที่จะละทิ้งเรื่องราวทางโลกอันเป็นทุกข์ (世を憂) จึงได้เข้ามาอาศัยอยู่ในหุบเขาอุจิ นับแต่นั้นเจ้าชายองค์นี้จึงถูกเรียกชื่อว่า อุจิโนะอะชิโนะมิยะ (宇治の八宮) (อิโตะอิ มิซึอิโกะ, 1998:124) ภูเขาอุจิอยู่ทางทิศตะวันออกของเมืองอุจิ จังหวัดเกียวโต ปัจจุบันมีชื่อว่า ภูเขาคิเซ็น (喜撰山) ในสมัยเฮอันพวกขุนนางนิยมหลบหนีเรื่องวุ่นวายต่างๆ มาพักร้อนกันที่นี่ จึงมีบ้านพักตากอากาศของพวกขุนนางอยู่เป็นจำนวนมาก และยังเป็นฉากสำคัญในวรรณกรรมเรื่อง *เก็นจิโมะโนะงะ*

ตะริ (源氏物語) ภาคสุดท้ายด้วย ส่วนคำว่า しか ในวรรคที่ 3 นั้นหมายถึง “เช่นนี้ ตามที่วามานี้” แต่ก็อาจตีความในอีกนัยหนึ่งว่าหมายถึง กวาง (鹿) ซึ่งถ้าเป็นในความหมายหลังนี้ วรรคที่ 3 จะตีความว่า “ที่ซึ่งกวางอาศัยอยู่” อันเป็นการแสดงภาพว่ากระท่อมอยู่ในป่าเขาซึ่งพวกสัตว์ป่าอย่าง กวางอาศัยอยู่ กลอนบทนี้มีการตัดจบประโยคที่ วรรคที่ 3 โดยจบด้วยคำกริยา ずむ (อาศัยอยู่)

ภาพการใช้ชีวิตอย่างสันโดษในป่าเขาในกลอนบทนี้ให้อารมณ์ความรู้สึกที่เปลี่ยวเหงา คำว่า しか ซึ่งตีความหมายว่า “กวาง” ได้นั้น ก็เป็นคำที่เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงความเงียบเหงาเศร้าสร้อยด้วย ในกลอนญี่ปุ่นนั้นเสียงร้องของกวางที่เรียกหา คู่รักมักปรากฏบ่อยในกลอนหมวดฤดูใบไม้ร่วงโดยจะสื่ออารมณ์อันเศร้าสร้อยเปลี่ยวเหงา กลอนบทนี้จึงเป็นการบรรยายภาพการใช้ชีวิตอย่างสันโดษในป่าเขาของพระคิเซ็นโดยแฝงความรู้สึกที่เงียบเหงาเอาไว้

6.2.3 กลอนบทที่ 83

世の中よ 道こそなけれ 思ひ入る
山の奥にも 鹿ぞ鳴くなる

皇太后宮大夫俊成

ในโลกนี้ไม่มีหนทางใดที่ฉันสมควรจะก้าวเดินไป
แม้แต่ในหุบเขาลึกที่ฉันปรารถนาจะเข้ามาอาศัยอยู่
นี่ เสียงร้องคร่ำครวญของกวางก็ยังแว่วเข้ามาให้
ได้ยิน

ฟูจิอะระ โนะ โทะฉินะริ

ผู้แต่งคือ ฟูจิอะระ โนะ โทะฉินะริ (藤原俊成) หรือที่มักเรียกกันว่า ฉุนเซอะอิ มีชีวิตอยู่ช่วง ค.ศ. 1114-1204 เป็นบุตรของฟูจิอะระ โนะ โทะฉิตะตะ (藤原俊忠) และเป็นบิดาของฟูจิอะระ โนะ เซตะอิอะ ผู้เรียบเรียง*เฮียะกุนินอิฉิมู* กลอนของเขาเน้นอารมณ์ความงามแบบยูเจ็น (幽玄) คืองดงามแบบประณีตสูงส่งลึกซึ้ง ฉุนเซอะอิเป็นผู้เรียบเรียงหนังสือรวมกลอน *เซ็นสะอิวะกะมุ* (千載和歌集) และยังเป็นผู้เขียนหนังสือวิจารณ์กลอน*โคะระอิฟุตะอิโผ* (古来風体抄) นอกจากนี้ยังทำหน้าที่เป็นกรรมการตัดสินงานแข่งขันประชันกลอนหลายครั้งด้วย ผลงานหนังสือรวมกลอนของเขาเองคือ *โชมุอะเออิโซ* (長秋詠藻)

ที่มาของกลอนบทนี้คือ กลอนบทที่ 1151 ในหนังสือรวมกลอน *เซ็นสะอิวะกะมุ* (千載和歌集) หมวดเบ็ดเตล็ด กลอนบทนี้เป็นกลอนที่ฉุนเซอะอิแต่งขึ้นในงานประชันกลอนจุกกะอิเฮียะกุกุ (述懐百首) ขณะที่เขาอายุประมาณ 28 ปี ตอนนั้นบิดาของเขาเสียชีวิตแล้ว และในขณะนั้นเพื่อนพ้องคนรู้จักที่สนิทสนมกันเช่น เซอิเงียว (西行)¹⁴ ต่างก็พากันออกบวช ฉุนเซอะอิจึงอยู่ในช่วงที่ครุ่นคิดจริงจังเกี่ยวกับหนทางข้างหน้าของตนว่าสมควรจะเดินไปบนเส้นทางใดดี ข้อความ 2 วรรคแรก 世の中よ 道こそなけれ เป็นการแสดงความรู้สึกนึกคิดของกวีที่คิดว่าไม่มีเส้นทางใดที่ตนสมควรจะก้าวเดินไป ซึ่งเป็นการตัดจบประโยคก่อนที่จะขึ้นประโยคใหม่ในวรรคที่ 3 ส่วน 3 วรรคหลัง 思ひ入る 山の奥にも 鹿ぞ鳴くなる เป็นการบรรยายอารมณ์ความรู้สึกของกวีที่ได้ยินเสียงร้องคร่ำครวญของกวางว่า แม้แต่ในหุบเขาลึกซึ่งกวีปรารถนาจะละทิ้งชีวิตทางโลกและเข้ามาอาศัยอยู่นั้น ก็ยังหลีกหนีความทุกข์ไปไม่พ้น

¹⁴ กวีเอกปลายสมัยเฮอัน มีชีวิตอยู่ช่วง ค.ศ. 1118-1190

การที่ฉุนเซอิคัดเลือกกลอนบทนี้ไว้ในหนังสือรวมกลอน *เซ็นสะอิวะกะมุ* ที่เขาเป็นผู้เรียบเรียงนั้น แสดงว่ากลอนบทนี้เป็นผลงานกลอนที่ดีเด่นในความคิดของเขา นอกจากนี้ในหนังสือรวมกลอนหลายชิ้นที่เทะอิกะบุตรชายของเขาเป็นผู้เรียบเรียงก็ปรากฏกลอนบทนี้อยู่ด้วย จึงเป็นหลักฐานแสดงว่ากลอนบทนี้เป็นผลงานที่เป็นที่ยอมรับในฐานะกลอนที่ดีเด่นบทหนึ่งของฉุนเซอิ (ฉิมะสุทะตะโอะ, 2011:178)

กว้างเป็นสัตว์ที่เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงฤดูใบไม้ร่วง เสียงร้องหาคู่ของมันสื่อถึงความโศกเศร้าและเปล่าเปลี่ยว และยังใช้สื่อถึงการตัดจากทางโลกไม่ขาดอีกด้วย เสียงกว้างในกลอนบทนี้จึงสื่อถึงความโศกเศร้าสิ้นหวังของฉุนเซอิซึ่งกำลังเสาะหาหนทางที่จะหลีกเลี่ยงจากความทุกข์ แต่ในที่สุดก็หาไม่พบ

จากกลอนทั้ง 3 บทข้างต้นสรุปได้ว่าใน *เฮียะกุนิอิฉิมุ* เสียงร้องของกว้างใช้สื่ออารมณ์เจ็บเหงาเปล่าเปลี่ยวของกวี และมักใช้เสริมภาพบรรยากาศอันเศร้าสร้อยเจ็บเหงาของฤดูใบไม้ร่วงด้วย

6.3 ไก่

ใน *เฮียะกุนิอิฉิมุ* มีกลอนที่กล่าวถึงไก่อยู่ 1 บท ได้แก่ กลอนบทที่ 62

6.3.1 กลอนบทที่ 62

夜をこめて 鳥の空音は はかるとも よに逢坂の 関はゆるさじ

清少納言

ถึงแม้คิดจะมาหลอกกันโดยเสียงไก่ขันต่างๆ ที่ฟ้ายังมีต่ออยู่ ด้านโอชะกะแห่งนี้ยังงักไม่อนุญาตให้ท่านผ่านเข้ามาหรือ

เซอิโฉนะงง

ผู้แต่งกลอนคือ เซอิโฉนะงง มีชีวิตอยู่ช่วง ค.ศ. 966-1027 เป็นธิดาของคิโยะฮะระ โนะ โมะโตะซุเกะ (清原元輔) เป็นนางกำนัลรับใช้พระนางเทะอิฉิ (中宮定子) มเหสีของจักรพรรดิอิชิโจ (一条天皇) และเป็น 1 ใน 36 กวีที่ฟูจิวะระ โนะ คินโต ยกย่องให้เป็นกวีเอกในสมัยเฮอัน เซอิโฉนะงงรู้รอบทั้งในด้านกลอนจีนและประวัติศาสตร์จีน และเป็นผู้แต่ง *มะกุระโนะโซมิ* (枕草子) วรรณกรรมประเภทความเรียงที่เก่าแก่ที่สุดของญี่ปุ่น มีผลงานหนังสือรวมกลอนของตัวเองคือ *เซอิโฉนะงงมุ* (清少納言集)

ที่มาของกลอนบทนี้คือ กลอนบทที่ 939 ในหนังสือรวมกลอน *โกะมุอิวะกะมุ* (後拾遺和歌集)¹⁵ หมวดเบ็ดเตล็ด ในคำเกริ่นนำกลอนบอกไว้ว่า ฟูจิวะระ โนะ ยุกินะริ (藤原行成) ได้อยู่สนทนากับกวีในวังจนดึกดื่น และได้ขอตัวกลับเนื่องจากว่าวันรุ่งขึ้นเป็นวันไม่ดีซึ่งต้องเก็บตัวอยู่ที่บ้าน (物忌) ตามความเชื่อเรื่องโชคลางของคนญี่ปุ่นสมัยนั้น ถ้าวันไหนเป็นวันไม่ดีของคนๆ นั้นแล้ว จะห้ามไม่ให้เข้ามาอยู่ในวัง พอเช้าวันรุ่งขึ้น ยุกินะริได้ส่งจดหมายมาหากวีโดยเขียนว่า “เสียงไก่ขันแรงจึงต้องรีบกลับ” กวีจึงตอบจดหมายกลับโดยกล่าวว่า “เสียงไก่เมื่อคืนคงจะเป็นเสียงไก่ขันที่ด่านหันทูกวนสินะ” โดยเป็นการอ้างอิงประวัติศาสตร์จีนสมัยปลายยุคจิ้นกว่าคือเรื่องของเม็งฉางจวิน (孟嘗君) แห่งรัฐฉีที่ถูกอ๋องรัฐฉินเชิญไปยังรัฐ

¹⁵ หนังสือรวมบทกลอนญี่ปุ่นลำดับที่ 4 ที่จักรพรรดิญี่ปุ่นมีพระบรมราชโองการให้รวบรวมขึ้น จักรพรรดิฉิมะกะวะ (白河天皇) โปรดเกล้าฯ ให้ฟูจิวะระ โนะ มิชิโตะฉิ (藤原通俊) เป็นผู้เรียบเรียง เสร็จในปี ค.ศ. 1087

ฉิน อ่องรัฐฉินคิดกักตัวเม็งฉางจวินเอาไว้ แต่เม็งฉางจวินรู้ทันจึงหลบหนีมาในเวลากลางคืนจนถึงด้านหันทูกูวาน (函谷関) ตามระเบียบต้องรอจนยามฟ้าสว่างเมื่อไก่เริ่มขันแล้วประตูด้านจึงจะเปิดออก ในบริวารของเม็งฉางจวินมีคนเลียนเสียงไก่ขันได้ จึงส่งเสียงไก่ขันออกมา นายด่านจึงเปิดด่านให้คณะของเขาผ่านไป เม็งฉางจวินจึงกลับถึงรัฐฉีโดยปลอดภัย

กวีได้อ้างอิงเรื่องเสียงไก่ที่ด้านหันทูกูวานนี้ ยุकिनะริจึงตอบจดหมายกลับมาว่า “เป็นด้านก็จริง แต่เป็นด้านโอชะกะเพื่อจะพบเจอท่าน” ด้านโอชะกะในอดีตนั้น ที่ตั้งของด้านอยู่ระหว่างเขตจังหวัดฉิงและจังหวัดเกียวโตในปัจจุบัน ชื่อด้าน “โอชะกะ” (逢坂) มีความหมายสื่อถึงการได้พบเจอและมีสัมพันธ์กันของชายหญิง กวีจึงแต่งกลอนบทนี้ต่อตัดรอนอีกฝ่ายโดยกล่าวว่า “ถึงแม้คิดจะมาหลอกกันโดยเลียนเสียงไก่ขันต่างๆ ที่ยังมีอยู่ แต่ยังไงด้านโอชะกะแห่งนี้ก็ไม่อนุญาตให้ท่านผ่านเข้ามา” คำว่า 逢 ในชื่อด้าน “โอชะกะ” เป็นคำซ้อนทับพ้องเสียงกับคำว่า 逢ふ ซึ่งหมายถึงการได้พบเจอและมีสัมพันธ์กันของชายหญิง ดังนั้นในที่นี้จึงสื่อได้ 2 ความหมายคือ “อย่างไรก็ไม่ยอมเปิดด่าน” และ “อย่างไรก็ไม่ยอมให้ท่านเข้ามา”

ไก่เป็นสัตว์ที่มีชื่อปรากฏอยู่ในวรรณกรรมญี่ปุ่นมาอย่างยาวนาน ในตำนานเทพญี่ปุ่นก็มีไก่ปรากฏอยู่บ่อยครั้ง เสียงของไก่เป็นสิ่งบ่งบอกเวลารุ่งสาง ไก่เป็นบริวารของเทพแห่งดวงอาทิตย์ และมีภาพลักษณ์ในการปิดเป้าความมืดออกไป (ซุสุกิอิเดะโอะ, 2007:42) แต่ทว่ากลอนบทนี้ไม่ได้อ้างอิงถึงไก่ในตำนานเทพญี่ปุ่น แต่อ้างอิงถึงไก่ในตำนานเรื่องเล่าที่มีชื่อเสียงของจีน ในวรรณกรรม *มะกุระโนะโซมิ* ของเซอิโคโนะงันก็มีการกล่าวถึงการโต้ตอบกลอนบทนี้ระหว่างเซอิโคโนะงันกับยุकिनะริ โดยเรื่องที่เกิดขึ้นนี้ก็ได้กลายเป็นที่เล่าขานกันอย่าง

สนุกสนานในหมู่นางกำนัลที่รับใช้พระมเหสีเอกในวัง เสียงไก่ขันที่หลอกให้อีกฝ่ายหนึ่งเข้าใจผิดว่าเป็นเวลาเช้า ทั้งๆ ที่ยังเป็นเวลากลางคืนนั้น สื่อความหมายของการ “หลอกหลวง” เซอิโคโนะงันจึงอ้างถึงเสียงไก่ขันดังกล่าวเพื่อแสดงว่าตนไม่หลงเชื่อคำหวานหลอกหลวงของอีกฝ่ายและอย่างไรเสียก็ไม่ยอมให้อีกฝ่ายเข้ามา การเอ่ยกลอนโดยอ้างอิงถึงตำนานจีนเรื่องเสียงไก่ขันที่ด้านหันทูกูวานเพื่อตัดรอนอีกฝ่ายนี้แสดงให้เห็นภูมิความรู้และไหวพริบปฏิภาณของเซอิโคโนะงันได้เป็นอย่างดี

6.4 จิ้งหรีด

ใน *เฮียะกุนินอิฉิมุ* มีกลอนที่กล่าวถึงจิ้งหรีดอยู่ 1 บท ได้แก่ กลอนบทที่ 91

6.4.1 กลอนบทที่ 91

きりぎりす 鳴くや霜 夜のさむしろに衣
方敷き ひとりかも寝む

後京極撰政前太政大臣

ในคำคืนที่หนาวเหน็บจนน้ำค้างแข็งลงจับและจิ้งหรีดส่งเสียงร่ำร้อง ฉันท้องต้องปูชายแขนเสื้อข้างเดียวนอนอยู่บนเสื่ออย่างเดียวตายกระนั้นหรือ

อัครมหาเสนาบดีผู้สำเร็จราชการโกะเกียวโงะกุ

ผู้แต่งกลอนคือ ฟุจิวะระ โนะ โยะมิทซุเนะ (藤原良経) มีชีวิตอยู่ช่วง ค.ศ. 1169-1206 เป็นบุตรคนที่ 2 ของคุโจ คะนะสะเนะ (九条兼実) และได้ดำรงตำแหน่งเป็นถึงอัครมหาเสนาบดีผู้สำเร็จราชการ (撰政太政大臣) และยังมีชื่อเรียกว่า โกะเกียวโงะกุ (後京極) อีกด้วย โยะมิทซุเนะเป็นผู้เขียนบทนำในหนังสือรวมกลอน

ฉิงโกะกิงวะกะมุ (新古今和歌集) และมีผลงานหนังสือรวมกลอนของเขาเองคือ *อะกิมิโนะ เกซเซะอิมุ* (秋篠月清集)

ที่มาของกลอนบทนี้คือ กลอนบทที่ 518 ในหนังสือรวมกลอน *ฉิงโกะกิงวะกะมุ* หมวดฤดูใบไม้ร่วง กลอนบทนี้นำเอาเนื้อหาในกลอนเก่า 2 บทมาแต่ใหม่¹⁶ โดยกลอนเก่าที่ว่าก็คือ กลอนของคะกิโนะโมะโตะ โนะ ฮิโตะมะโระ ที่ว่า “ฉันจะต้องนอนคนเดียวในค้ำคืนที่ยาวนานดุจตั้งหางของนกป่าที่ห้อยย้อยลงมากระนั้นหรือ” (กลอนบทที่ 3 ใน *เฮยะกุนินอิมุ*) และกลอนบทที่ 689 ใน *โคะกิงวะกะมุ* ที่ว่า “คืนนี้เธอผู้นั้นก็คงจะปูชายแขนเสื้อข้างเดียวนอนรอฉันอยู่บนเสื่ออย่างเดียวตาย” (さむしろに 衣かたしき 今宵もやわれを待つらむ 宇治の橋姫) ส่วนกลอนที่แต่งใหม่นั้นได้เสริมภาพของจิ้งหรีด (きりぎりす)¹⁷ ลงไปซึ่งทำให้จินตนาการโยนไปถึงการนอนพักแรมอยู่คนเดียวในป่า ส่วนคำว่า さむしろ ในวรรคที่ 4 เป็นการใช้เทคนิคคำซ้อนทับพ้องเสียง โดยคำว่า さむし หมายถึง “เหน็บหนาว” และคำว่า しろ หมายถึง “เสื่อที่ปูนั่งหรือนอน” ส่วนการเอาชายแขนเสื้อมาปูบนเสื่อเพื่อใช้เป็นผ้าปูนอนนั้น สมัยก่อนหากชายหญิงนอนรวมกัน ต่างฝ่ายต่างก็จะใช้ชายแขนเสื้อของตนปูให้อีกฝ่ายนอน แต่ในกลอนบทนี้กวีใช้ชายแขนเสื้อข้างเดียวปูนอนอยู่อย่างเดียวตาย

ในวรรณกรรมญี่ปุ่น จิ้งหรีดมักใช้สื่อถึงความเศร้าและความเจ็บเหงา เสียงของจิ้งหรีดช่วยเสริมบรรยากาศอันเศร้าสร้อยของฤดูใบไม้ร่วงและมักปรากฏในฉากสถานที่รกร้างที่มีไม้เลื้อยขึ้น

อยู่ด้วย (โคะบะยะมิ โฉจิโร, 2009:411) กลอนบทนี้แท้จริงแล้วเป็นกลอนที่แต่งขึ้นในงานประชันกลอนที่จักรพรรดิโกะโตะบะทรงจัดขึ้นในปี ค.ศ. 1200 ก่อนหน้าที่กวีจะเข้าร่วมแต่งกลอนในงานนั้น ภรรยาได้เสียชีวิตจากไป กลอนบทนี้จึงสะท้อนอารมณ์เศร้าและเจ็บเหงาของกวีที่เพิ่งจะสูญเสียภรรยาไป เสียงร่ำร้องของจิ้งหรีดในกลอนก็ช่วยเสริมอารมณ์เศร้าและเจ็บเหงาของกวีให้เด่นชัดยิ่งขึ้น

7. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

จากทั้งหมดนี้สรุปได้ว่า สัตว์ที่ปรากฏอยู่ในบทกลอน *เฮยะกุนินอิมุ* ถูกใช้เพื่อสื่อถึงสิ่งต่างๆ เช่น อารมณ์ความรู้สึกของกวี ตำนานเรื่องเล่า และยังช่วยสื่อภาพในความเปรียบด้วย นอกจากนี้ บทกลอนใน *เฮยะกุนินอิมุ* ที่มีการบรรยายถึงเสียงร้องของสัตว์นั้น ต่างก็มีลักษณะร่วมกันคือ เสียงร้องของสัตว์ในกลอนต่างก็ช่วยสื่อภาพบรรยากาศอันเศร้าสร้อยหรือสื่ออารมณ์ความเจ็บเหงาเปล่าเปลี่ยวของกวีให้เห็นเด่นชัดยิ่งขึ้น ในหนังสือรวมกลอนอื่นมักมีภาพของสัตว์ที่สื่ออารมณ์ความรู้สึกในด้านที่สดใสรื่นเริงอยู่ในกลอนบางบทด้วย แต่ทว่าใน *เฮยะกุนินอิมุ* กลับไม่ปรากฏกลอนที่ใช้สัตว์เพื่อสื่ออารมณ์ความรู้สึกในด้านที่สดใสรื่นเริงดังกล่าว จุดนี้จึงอาจนับได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะของสัตว์ใน *เฮยะกุนินอิมุ* ที่แตกต่างจากในหนังสือรวมกลอนอื่น การใช้สัตว์สื่ออารมณ์เศร้าสร้อยเปลี่ยวเหงาในใจลึกๆ เช่นนี้ยังสะท้อนให้เห็นลักษณะแนวทางกลอนของเทะอิกะผู้เรียบเรียง *เฮยะกุนินอิมุ* ที่นิยมกลอนที่แฝงไว้ด้วยอารมณ์ความรู้สึกอันลึกซึ้งหรือที่เรียกว่า อูมิโน (有心) ด้วย

¹⁶ กลอนเก่าทำใหม่ (本歌取りของกะโคะริ) คือการนำกลอนที่มีอยู่เดิมมาแต่งใหม่โดยยังคงเนื้อหาคล้ายของเดิมเพียงแต่เปลี่ยนเนื้อหาบางส่วน

¹⁷ ในสมัยก่อนคำว่า きりぎりす จะหมายถึง “จิ้งหรีด” ซึ่งจะต่างกับในภาษาปัจจุบันที่หมายถึง “ด้กแตน”

บทความนี้ศึกษาเรื่องบทบาทหน้าที่ของสัตว์ในการสื่อถึงสิ่งต่าง ๆ ในกลอนญี่ปุ่นโดยหยิบยกเฉพาะกลอนในหนังสือรวมกลอน *เฮียะกุนินอิทมู* มาศึกษาเท่านั้น หนังสือรวมกลอนอื่นอาจมีการใช้สัตว์เพื่อสื่อถึงสิ่งอื่นๆ ในลักษณะที่แตกต่าง

ออกไป ผู้วิจัยจึงหวังว่าข้อมูลที่ได้จากการศึกษา นี้จะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้ศึกษาต่อยอด หรือใช้ศึกษาเปรียบเทียบเกี่ยวกับภาพลักษณ์หรือบทบาทหน้าที่ของสัตว์ในหนังสือรวมกลอนอื่นหรือในวรรณกรรมญี่ปุ่นชิ้นอื่นๆ ต่อไป

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

อรรถยา สุวรรณระดา. (2554). ประวัติวรรณคดีญี่ปุ่น. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อรรถยา สุวรรณระดา. (2555). เรียนรู้ 100 บทกวีญี่ปุ่นโบราณ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาษาญี่ปุ่น

秋山虔・三好行雄 (2008) 『新日本文学史』文英堂

有吉保 (2002) 『百人一首』講談社

糸井通浩 (1998) 『小倉百人一首を学ぶ人のために』世界思想社

金子武雄 (1978) 『称詞・枕詞・序詞の研究』公論社

小林祥次郎 (2009) 『日本古典博物事典動物篇』勉誠出版

島津忠夫 (2011) 『新版百人一首』角川学芸出版

島津忠夫 (2007) 「百人秀歌」が先か、「百人一首」が先か」『国文学解釈と教材の研究 百人一首のなぞ』第52巻16号、学燈社

鈴木健一 (2007) 『古典詩歌入門』岩波書店

鈴木日出男 (2007) 「鶏」『古典文学動物誌』学燈社

鈴木日出男・山口慎一・依田泰 (2010) 『原色小倉百人一首』文英堂

武井美子・田中敦子 (2001) 『教科書にでてくる日本の古典詩歌—和歌・俳句・川柳』東京美術

田辺聖子 (1991) 『田辺聖子の小倉百人一首』角川書店

田村憲治 (2007) 「鹿」『古典文学動物誌』学燈社

橋本朝生 (2007) 「千鳥」『古典文学動物誌』学燈社

藤岡忠美 (1985) 『王朝の歌人4紀貫之』集英社

星谷昭子 (2007) 「鶴」『古典文学動物誌』学燈社

丸尾芳男 (2005) 『文法全解土佐日記』旺文社

- 村瀬敏夫（1987）『宮廷歌人紀貫之』新典社
吉海直人（2010）『一冊でわかる百人一首』成美堂出版。
渡部泰明（2007）「表言論—掛詞・縁語をどう考えるか」『国文学解釈と教材の研究百人一首のなぞ』第52巻16号、学燈社

